کاظمی شمامی، زهرا؛ مؤمنی، عصمت (۱۳۹۴). نظریه مرجع شیالی راماریتا رانگاناتان در گذر زمان. *پژوهش‌نامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۵ (۲)، ۲۴۴-۲۲۳.

نظریه مرجع شیالی راماریتا رانگاناتان در گذر زمان

زهرا کاظمی شمامی[۱]، دکتر عصمت مؤمنی[۲]

تاریخ دریافت: ۹۳/۲/۶ تاریخ پذیرش: ۹۳/۷/۲

چکیده

هدف: *پژوهش حاضر با هدف بررسی نظریه مرجع رانگاناتان و ماندگاری آن در گذر زمان انجام گرفته است.*

روش: *روش پژوهش، روش مروری است و آثار رانگاناتان و منابعی که در آنها از دیدگاه و نظر وی در خصوص مرجع و خدمات مرجع استفاده شده، مورد بررسی قرار گرفته است.*

یافته‌ها: *از یافته‌های این پژوهش، آشنایی با نظریه مرجع رانگاناتان و پژوهش‌های انجام گرفته در این زمینه است. دیدگاه‌های رانگاناتان در خصوص مرجع و خدمات مرجع، مورد توجه پژوهشگران در زمینه‌های مختلف از جمله بازاریابی و طراحی وب و ... قرار گرفته است و بعد گذشت سال‌ها از اعلام آنها توسط رانگاناتان هنوز از کارآیی لازم برخوردار هستند و قالب‌هایی نو از آنها عرضه شده‌اند.*

نتیجه: *بررسی‌ها و مطالعات نشان می‌دهد که پنج قانون رانگاناتان هنوز هم در مسائل نوین اطلاعات و کتابخانه کارآمد بوده و در این مقاله بر این مسأله تأکید شده است که دیدگاه رانگاناتان در خصوص مرجع و خدمات مرجع مجدد مورد توجه قرار گرفته و در عرصه کتابخانه از آنها حمایت شود.*

کلیدواژه‌ها: *رانگاناتان، نظریه مرجع، خدمات مرجع، قوانین رانگاناتان*

---

۱. کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی، Ketabdaramanat@gmail.com

۲. دکتری علم اطلاعات و دانش شناسی، مرتبه علمی: استادیار، عضو هیأت علمی گروه علم اطلاعات و دانش شناسی دانشگاه علامه طباطبایی، esmatmomeni@atu.ac.ir

مقدمه

شیالی رامام ریتا رانگاناتان[1]، ریاضیدان هندی و پژوهشگر علوم کتابداری، چهره برجسته، شناخته شده و بین‌المللی دنیای کتابداری است. او در اکثر زمینه‌ها و موضوعات کتابداری وارد شده و نقش مؤثر و فعالی در هر یک داشته است و این او را جزو نوادر دنیای کتابداری می‌سازد. خدمات مرجع یکی از مباحث مورد علاقه و مطالعه رانگاناتان بود. از دیدگاه وی خدمات مرجع انگیزه عمده کتابداری است. مطالعه تحلیلی رانگاناتان درباره هدف کتابخانه‌ها در پنج اصل کتابداری وی تجلی یافت. پنج قانون کتابداری رانگاناتان یکی از آثار ماندگار در متون علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی است. این قوانین به‌طور مختصر هدف خدمات آرمانی و فلسفه سازماندهی اغلب کتابخانه‌ها را نشان می‌دهد (جعفری، ۱۳۹۰). اصول کتابداری وی که به پنج قانون معروف شده است، در ابتدای سال ۱۹۳۱ نشر یافت. این قوانین جامع، در نخستین نگاه ساده‌اند؛ اما الزامات، ویژگی‌ها و مفاهیم ضمنی و نهفته در آنها موجب شد سال‌ها بعد از اعلام آنها با تمام پیشرفت‌ها و دگرگونی‌های مختلف کتابخانه‌ها، از اهمیت آنها کاسته نشود و هنوز نیاز به شرح و توصیف آنها باشد.

نیازهای خوانندگان و مراجعان به کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی بیش از هر چیز ذهن رانگاناتان را به خود مشغول کرده بود. در پنج قانون او رد پای این توجه را می‌توانیم به‌وضوح ببینیم. در دهه ۱۹۴۰، رانگاناتان، ویرایش نخست کتاب *خدمات مرجع و کتابشناسی*[2] را منتشر کرد. این کتاب و دیگر آثاری که رانگاناتان در زمینه خدمات مرجع در سال‌های بعد منتشر کرد، جملگی براساس پنج قانون کتابداری او تدوین و تألیف شده‌اند (مرادی، ۱۳۷۴، ص۴). این پنج قانون عبارت‌اند از: کتاب‌ها برای استفاده هستند[3]، هر خواننده‌ای کتابش[4]، هر کتابی خواننده‌اش[5]، وقت خواننده را هدر ندهید[6] و کتابخانه ارگانیسمی است زنده و پویا[7]. انواع خدمات مرجع و چه، چرا و چگونگی‌های مطرح در آنها، مهیا شدن برای تهیه پاسخ، گوناگونی مواد کتابشناختی و ارجاعی و تنظیم وقت کارکنان برای یافتن پاسخ‌ها، همه و همه از بطن این پنج قانون زاده می‌شود. رانگاناتان معتقد بود ابزار اصلی برآوردن و تحقق هدف اجتماعی کتابخانه خدمت مرجع است. خدمت مرجع جوهره علم کتابداری و فرجامین جلوه انسانی در قوانین پنج‌گانه کتابداری است (دیانی،

---

1. Shiyali Ramamrita Ranganathan
2. Reference Service and Bibliography
۳. Books for use همان‌طور که می‌بینیم کتاب به صورت جمع آمده است و این نکته قابل تاملی است که رانگاناتان در نظر گرفته است.
4 . Every reader his book
5 . Every book its reader
6 . Save the time of reader
7 . A library is a growing organism

۱۳۸۲، ص۸). در همین راستا، پژوهش حاضر جهت بررسی نظریه و دیدگاه رانگاناتان در خصوص مرجع و خدمات مرجع تهیه و تنظیم شده است.

پیشینه پژوهش

در ایران، نوروزی (۱۳۸۵) در مقاله‌ای با عنوان «کاربرد قوانین رانگاناتان در وب»[۱] به تحلیل وب جهان‌گستر می‌پردازد و پرسش مهمی را مطرح می‌کند: آیا وب در وقت کاربران صرفه‌جویی می‌کند؟ این پرسش در چارچوب «پنج قانون وب» تحلیل شده است. این قوانین، اصول بنیادی هستند که درکی عمیق و اساسی از وب جهان‌گستر ارائه می‌کنند. علاوه بر این، پژوهشگر قصد دارد کاربرد پنج قانون کتابداری رانگاناتان را برای وب بیان نماید. این قوانین عبارت‌اند از: ۱- منابع وب برای استفاده هستند؛ ۲- هر کاربری منبع وب خودش؛ ۳- هر منبع وبی کاربر خودش؛ ۴- در وقت کاربران صرفه‌جویی کنید؛ و ۵- وب ارگانیسمی زنده و پویاست.

گورمن (۱۳۷۸) در مقاله‌ای با نام «پنج قانون جدید کتابداری»[۲] با نگاهی به اصول پنج‌گانه رانگاناتان، با توجه به مقتضیات عصر حاضر پنج اصل جدید پیشنهاد و به بررسی این اصول جدید پرداخت. این اصول جدید عبارت‌اند از: کتابخانه‌ها به بشریت خدمت می‌کنند؛ همه شکل‌هایی را که توسط آنها دانش مبادله می‌شود مهم شمارید؛ برای گسترش خدمات، هوشیارانه از فناوری استفاده کنید؛ از دسترسی آزادانه به دانش حمایت کنید؛ به گذشته افتخار کنید و آینده را بیافرینید.

کورونن و پکارنین[۳] (۱۹۹۶) در مقاله‌ای با نام «نگاهی تازه بر آثار رانگاناتان: مقاله‌ای مروری»[۴] به رابطه این قوانین به‌ویژه با محیط کتابخانه الکترونیکی می‌پردازد. آنان معتقدند که دو اصل دیگر باید به آن ضمیمه شود: «هر خواننده‌ای کتابخانه‌اش»؛ «هر نویسنده، همکاریش با کتابخانه». نخستین اصل ضمیمه با تحولات صنعتی مرتبط است، به‌ویژه با ارتباطات از راه دور که از زمان رانگاناتان تاکنون به‌وجود آمده است. اصل ثانوی ضمیمه، با آزادی بیان هر خواننده یا شهروند مرتبط است.

کرافت[۵] (۲۰۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «تغییر الگوها و مصادیق تحقیق برای طراحی صفحات وب: نگاهی تازه به رانگاناتان»[۶] می‌نویسد: با وجود تغییرات عمده و مداوم در حرفه و برنامه‌های تحصیلی مدارس

1. Application of Ranganathan's laws to the Web
2. Five new laws of librarianship
3. Kuronen and Pekkarinen
4. Ranganathan revisited: a review article
5. Croft
6. Changing research patterns and implications for web page design: Ranganathan revisited

کتابداری، اصول اساسی کتابداری می‌تواند و باید همیشه صرف‌نظر از وضعیت و بدون واسطه به‌کارگرفته شود. کتابداران می‌توانند صفحات وب را به «پورتال‌های اطلاعاتی رایگان» برای کاربران تبدیل کنند که نه‌تنها اطلاعات را فراهم می‌کنند بلکه آموزش چگونگی یافتن و ارزیابی اطلاعات را فراهم می‌آورند. اگر کتابداران نوع صفحات وب را براساس نیاز مراجعانشان تهیه کنند، به‌کارگیری پنج قانون علم کتابداری رانگاناتان، روش مفیدی برای تصمیم‌گیری در باب طراحی صفحات وب خواهد بود.

کانا[۱] (۲۰۰۳) در مقاله‌ای با عنوان «منابع دسترسی باز و پنج قانون علم کتابداری رانگاناتان»[۲] با تأیید پنج قانون رانگاناتان در علم کتابداری و مفاهیم اساسی آنها به‌عنوان الهام‌بخش قوی برای تغییر اجتماعی، درصدد آن است تناسب نرم‌افزار منبع باز را که به‌عنوان «طرح ابتکاری منبع باز»[۳] تعریف می‌شود با پنج قانون تحلیل کند. او معتقد است «کتاب» عنصر اساسی در این قوانین است و به‌جای آن اصطلاح «نرم‌افزار» را جایگزین می‌کند که هر دو شامل دانش عینی هستند. منظور او از نرم‌افزار می‌تواند محصول نرم‌افزاری و یا ماژول‌های نرم‌افزاری باشد که می‌توانند محصولات نرم‌افزاری دیگری را بسازند. او نام این پنج قانون را پنج قانون «کتابخانه نرم‌افزاری»[۴] می‌گذارد. این پنج قانون عبارت‌اند از: نرم‌افزار برای استفاده است، هر کاربری نرم‌افزارش (یا نرم‌افزار برای همه)، هر نرم‌افزاری کاربرش، صرفه‌جویی در وقت کاربر، یک کتابخانه[۵] نرم‌افزار ارگانیسمی در حال رشد است.

کلونان و داو[۶] (۲۰۰۵) در مقاله‌ای با عنوان «رانگاناتان آنلاین»[۷] این سؤال را مطرح می‌کنند که آیا کتابخانه‌های دیجیتالی قانون سوم رانگاناتان را نقض می‌کنند. آنان به بررسی مفاهیمی چون کتابخانه نامرئی، وب معنایی، مرور الکترونیکی و ... و ارتباطی که با قانون سوم رانگاناتان دارند، می‌پردازند. نتایج این بررسی نشان می‌دهد، وقتی منابع ارزشمندی که همانا خواننده از آنها لذت می‌برد، پنهان شود و یا وقتی خواننده با ازدحام و هجوم داده‌های بی‌ربط مواجه شود، قانون سوم نقض می‌شود. با افزایش دسترسی به منابع بیشتر یا روش‌های متنوع جستجوی آنها، هر کتاب یا منبع اطلاعاتی می‌تواند کاربر مناسب خود را پیدا کند. کتابخانه

---

1. Cana
2. Open Source and Ranganathan's Five Laws of Library Science
3. Open Source Initiative (OSI)
4. Software library

۵. لغتنامه امریکن هریتیج، کتابخانه را در دنیای علم کامپیوتر چنین تعریف می‌کند: مجموعه‌ای از برنامه‌های استاندارد، روال‌ها و روال‌های فرعی که اغلب در ارتباط با کاربرد خاصی است که برای استفاده‌های عمومی موجود هستند (کانا ، ۲۰۰۳، به نقل از دیکشنری امریکن هریتیج)

6. Cloonan and Dove
8.Ranganathan online

با اتخاذ روش‌هایی که باعث جذب مردم به کتابخانه می‌شود، می‌تواند موجب شود که هر خواننده بالقوه به خواننده‌ای واقعی تبدیل شود، در نتیجه، شانس برای تحقق قانون سوم افزایش می‌یابد. در پایان، مواردی که این قانون را نقض می‌کند فهرست‌وار ذکر شده است.

مک‌منمی[1](۱۳۸۷) در مقاله‌اش با عنوان «جایگاه رانگاناتان در قرن ۲۱»[2] با هدف بررسی اهمیت آموزه‌های رانگاناتان برای کتابداران در قرن ۲۱، به تحقیق می‌پردازد. این مقاله بررسی پنج قانون رانگاناتان در شرایط جدید است. یافته‌ها حاکی از آن است که اکنون ما همان‌قدر مرهون رانگاناتان هستیم که در دهه ۱۹۲۰ بوده‌ایم، هنگامی که او برای نخستین بار پنج قانون خود را منتشر ساخت. نتایج علمی در این مقاله، تأکید بر این مسأله است که آثار رانگاناتان مجدد مورد توجه قرار گرفته و در عرصه کتابخانه از آنها حمایت شود. ارزش این مقاله، در بررسی ارزش‌های سنتی کتابخانه در عصر جدید است.

داس و پاترا[3] (۲۰۰۸) در مقاله‌ای با عنوان «پنج قانون رانگاناتان در پرتو فناوری اطلاعات و ارتباطات»[4] می‌نویسند: پنج قانون علم کتابداری رانگاناتان در تمام زمینه‌های فعالیت‌های کتابخانه کاربرد دارد. در حال حاضر ما وارد عصر دیجیتال شده‌ایم. تنها راه‌حل برای مدیریت همه نوع اطلاعات که به‌سرعت در حال رشد است، فناوری اطلاعات است. متخصصان اطلاعاتی و همچنین کاربران، فناوری اطلاعات را به‌کار می‌گیرند. علیرغم پیشرفت در ابعاد مختلف کارها و خدمات کتابخانه و غنی‌سازی آنها با به‌کارگیری فناوری اطلاعات، پنج قانون علم کتابداری به همان اندازه که در آغاز قابل کاربرد بود در حال حاضر نیز کاربرد دارد.

سن[5] (۲۰۰۸) در مقاله‌ای با عنوان «پنج قانون رانگاناتان»[6] می‌نویسد: فرم و شکل پنج قانون علم کتابداری که توسط رانگاناتان تنظیم شده است، با تغییر زمان و محیط، تغییر کرده است. تعدادی از این شکل‌ها، توسط محققان توسعه پیدا کرده‌اند، که در این مقاله معرفی شده است. واقعیت قابل‌ملاحظه این است که این قوانین فراتر از محدوده علم کتابداری کاربرد پیدا کرده است. فرمی کلی براساس پنج قانون نمونه پیشنهاد می‌شود که دیگر فرم‌ها می‌تواند بر طبق نیاز از آن به‌وجود آید (Sen, 2008).

هلت[7] (۲۰۱۰) در مقاله‌ای با عنوان «صرفه‌جویی در زمان: رانگاناتان و کتابدار در نقش آموزشگر»[8]

1. McMenemy
2. Ranganathan’s Relevance in the 21st Century
3. Das and Patra
4. Ranganathan’s Five laws in the light of ICT
5. Sen
6. Ranganathan's Five laws
7. Holt
8. Saving Time: Ranganathan and the librarian as teacher

می‌نویسد که در جهان مدرن زمان تبدیل به کالای با ارزشی شده است. بشر با زمان محدود شده است و به این مسأله آگاه است. رانگاناتان این‌طور تشخیص داد که ترکیب کمک‌ها می‌تواند باعث صرفه‌جویی زمان شود و این هدیه با ارزش‌تری است که کتابدار می‌تواند به کاربران بدهد. کتابخانه‌هایی که به رایانه‌ها وابسته‌اند کاربران خود را افزایش داده‌اند و این اعتقاد را به‌وجود آورده‌اند که کتابداران باید قادر باشند تا کاربران را در صرفه‌جویی زمان کمک کنند.

بات (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «ارتباط قوانین کتابداری رانگاناتان در بازاریابی کتابخانه»[1] با هدف بیان ارتباط قوانین کتابداری رانگاناتان و بازاریابی کتابخانه به بررسی این موضوع می‌پردازد. در این مقاله ضمن ارائه تعریفی از بازاریابی در کتابخانه ، ارتباط هر یک از قوانین پنج‌گانه رانگاناتان با بازاریابی در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی بیان شده است. این مقاله به روش مروری و بررسی متون مرتبط در این زمینه نوشته شده است.

بارنر[2] (۲۰۱۱) در مقاله‌اش با عنوان «کتابخانه ارگانیسمی در حال رشد است: قانون پنجم علم کتابداری رانگاناتان و کتابخانه‌های دانشگاهی در عصر دیجیتال»[3] می‌نویسد: امروزه بسیاری از مصرف‌کنندگان اطلاعاتی دانشگاهی، تفکر کتابخانه را در جستجویشان برای اطلاعات نمی‌پذیرند. آنها ترجیح می‌دهند که جستجو را خودشان با استفاده از رایانه شخصی‌شان انجام دهند. اصطلاح مناسب برای این پدیده واسطه رهایی[4] در کتابخانه‌های دانشگاهی است. بدون شک، این چالش بزرگ (نه‌فقط یک تهدید) برای کتابخانه‌های دانشگاهی است. این امر فرصتی به کتابخانه‌های دانشگاهی می‌دهد و آنها را موظف می‌کند خود را مورد بررسی قرار دهند و نقش‌های جدیدی تعریف کنند که بیشتر متناسب با تغییرات محیط و کاربرانشان باشد. این مقاله روی سه روش متمرکز است: متون اطلاعاتی بی‌طرف، گسترش مجموعه‌های دیجیتالی و کمک به بدنه دانشی از طریق ذخایر مجلات الکترونیکی یا نشر مشترک به‌منظور نشان دادن کاربرد خلاق و نوآور قانون پنجم علم کتابداری که توسط رانگاناتان پایه‌گذاری شده است. از نتایج این پژوهش آن است که کتابخانه‌های دانشگاهی به اجرای اصل «کتابخانه ارگانیسمی در حال رشد است» ترغیب شوند و با خلاقیت و نوآوری، علاوه بر اینکه به‌عنوان واسطه‌ای برای روزآمد شدن اطلاعات قدیمی هستند، به‌منزله کلیدی در مواجهه با مسأله واسطه رهایی‌اند.

---

1. Relevance of Ranganatan’s laws of library science in library marketing
2. Barner
3. The library is a growing organism: Ranganathan's fifth law of library science and the academic library in the digital era
4. Disintermediation

با مرور پژوهش‌های پیشین درمی‌یابیم پنج اصل یا قانون کتابداری رانگاناتان مورد مطالعه و بررسی پژوهشگران قرار گرفته است (Cloonan and Dove, 2005; Sen, 2008؛ گورمن، ۱۳۷۸) در حقیقت این قوانین چنان اهمیت دارد که با گذشت سال‌ها از اعلام آنها توسط رانگاناتان، همچنان مورد توجه پژوهشگران بوده و مورد بازبینی و بازنگری قرار گرفته‌اند. البته بازنگری این قوانین با احترام کامل به قوانین اولیه صورت گرفته است و گفته شده است که چیزی از ارزش اولیه آنها کم نمی‌کند (گورمن، ۱۳۷۸؛ کورونن، پکارنین، ۱۳۷۹) همچنین مطالعاتی در خصوص سیر تغییرات و بازبینی‌های ارائه شده در خصوص پنج قانون رانگاناتان، انجام یافته است (Sen, 2008؛ گورمن، ۱۳۷۸).

مرور این پژوهش‌ها نشان می‌دهد که قوانین پنج‌گانه رانگاناتان در عصر حاضر نیز کاربرد دارند (مک‌منمی، ۱۳۸۷) و به همین جهت، محققان با توجه به نیازهای روز از آن بهره برده‌اند و در همین راستا تحقیقات فقط منحصر به‌کاربرد این قوانین در کتابخانه‌ها و خدمات مرجع آنها نشده و در دنیای وب (Croft, 2001؛ نوروزی، ۱۳۸۵)، فناوری اطلاعات و ارتباطات (Dass and pattra, 2008)، بازاریابی کتابخانه (Bahtt, 2011)، منابع دسترسی باز (Cana, 2003) نیز راه یافته است. هر چند قوانین رانگاناتان از کلمات ساده‌ای ساخته شده است اما مفاهیم بلندی در آنها وجود دارد؛ به‌گونه‌ای که محققان گاهی به‌طور جداگانه هر یک از این قوانین را مورد بررسی قرار داده و آن را با مسائل جدیدی که کتابخانه‌ها با آنها مواجه‌اند مورد مطالعه قرار داده‌اند (مانند Holt, 2010; Barner, 2011; Cloonan and Dove, 2005).

خدمات مرجع[1] از دیدگاه رانگاناتان

رانگاناتان در تعریف خدمات مرجع می‌نویسد: خدمات مرجع فرایند ایجاد ارتباط بین خواننده[2]و مدارکش به شیوه‌ای شخصی[3] است. «مدارکش»[4] به معنی هر مدرک ارزشمندی است که موردنیاز خواننده در آن لحظه است. «مدارکش» همچنین به معنای کلیه مدارکی است که به احتمال زیاد برای کاربر در آن لحظه قابل‌استفاده باشد؛ یعنی ایجاد ارتباط بدون هیچ‌گونه اتلاف وقت خواننده. این امر بدون درک صمیمانه از علایق ارزشمند خواننده در آن زمان محقق نمی‌شود. برای حاصل شدن این درک، باید همکاری صمیمانه‌ای بین کتابدار و خواننده وجود داشته باشد. از لحظه اول که خواننده برای کمک سؤال می‌کند تا آخرین لحظه که همه مدارکش را به‌دست می‌آورد، کتابدار باید خود نیاز خواننده را مدیریت کند. بنابراین،

1. Reference Service
2. Reader
3. Personal Way
4. His Documents

در اصل خدمات مرجع خدمات شخصی است (Ranganathan,1961, pp.53). در این تعریف آموزش یا دستورالعمل دادن به‌منزله وظیفه‌ای از وظایف خدمت مرجع در انواع کتابخانه‌ها جایی ندارد. در عین حال، رانگاناتان بارها تکرار می‌کند که قوانین پنج‌گانه، خدمت مرجع گسترده‌ای می‌طلبد: به‌عنوان یکی از این خدمات می‌توان به اشاعه اطلاعات گزینشی؛ به‌ویژه در کتابخانه‌های اختصاصی، دانشگاهی و عمومی اشاره کرد (دیانی، ۱۳۸۲، ص۹).

بنابراین، بر طبق نظر رانگاناتان، خدمت مرجع، خدمت شخصی به هر خواننده است، در کمک فوری و دقیق و کامل به او در دریافتن مدارکی که پاسخگوی علایقش باشد. این فرایند براساس ارتباط بین خواننده مناسب[۱] و کتاب مناسب[۲] در زمان مناسب[۳] و به شخص مناسب[۴] است. به نظر رانگاناتان، خدمات مرجع کارکرد نهایی و غایی هر کتابخانه است؛ بدون آنکه کوچک یا بزرگ بودن آن کتابخانه تأثیری در این خدمات داشته باشد[۵] (مرادی، ۱۳۷۴، ص ۴).

رانگاناتان بیش از تمام کتابداران پیش از خود به اندیشه‌های انسانگرایانه پرداخته و خدمت مرجع را مفهومی فلسفی شمرده است؛ خدمتی که از حد رفتارهای مناسب و قدردان بودن از مطالعه همگان فراتر می‌رود. به نظر این کتابدار فیلسوف، خدمت مرجع بر اصول انسانگرایانه و به‌ویژه رشد فردی انسان مبتنی است. شاید آرای او اندکی آرمانگرایانه بنماید؛ اما مفهوم و منظور او از مردم و فلسفه انسانگرایی همان است که امروز به‌صورت آزادی این حرفه در ادراک بهتر فرایند پیچیده ارتباطات و گفتگوی مرجع و مصاحبه مرجع درآمده است (دیانی، ۱۳۸۲، ص۵).

برخلاف نظر کتابداران آمریکایی که گرایش آنها در راستای به تصور درآوردن فرایند مرجع به‌منزله مراحلی مشخص و گذراست، رانگاناتان فرایند مرجع را یک کل، پیکره‌ای جامع و مجموعه فعالیت‌هایی بسیار درهم‌تنیده می‌بیند که نمی‌توان آنها را به‌منزله اجزایی جدا از هم نگریست. این فعالیت‌ها یکپارچه است و به بهترین وجه می‌توان آنها را برحسب شخصیت کتابدار و بهره‌جویی از نظام رده‌بندی تحلیلی- ترکیبی تشریح کرد. رانگاناتان ادعا کرد که کارکرد و وظیفه اساسی خدمت مرجع دمیدن احساس «رهایی‌بخش» زندگی به درون آنی است که جز این به فرایند مکانیکی انتقال اطلاعات بدل می‌گشت (همان، ص۵).

---

1. Right Reader
2. Right Book
3. Right Time
4. Right Personal

۵. مرادی (۱۳۷۲) معتقد است که همین التفات و توجه رانگاناتان به خدمات مرجع به عنوان غایت عملی کتابخانه موجب گردیده تا از توجه به جنبه نظری آن غفلت شود.

شش عاملی که رانگاناتان آنها را در بحث خدمات مرجع به‌کار گرفت، عبارت‌اند از:

۱) نظام طبقه‌بندی کولن
۲) فهرست رده‌ای
۳) پنج قانون علم کتابداری
۴) تجربه خود رانگاناتان در کار مرجع
۵) ارجاعات و استفاده از ادبیات کلاسیک هند
۶) اصول انسانی خدمات مرجع (جعفری، ۱۳۹۰).

کتابدار مرجع از دیدگاه رانگاناتان

رانگاناتان در تعریف کتابدار مرجع می‌نویسد: کتابداری، کتابدار مرجع است که خدمات مرجع به خواننده ارائه دهد. شادترین لحظه در زندگی یک کتابدار، لحظه انجام خدمات مرجع است. بزرگ‌ترین لذت کتابدار مرجع دست یافتن به لحظه‌ای است که در چهره خواننده، در نتیجه رضایتش از خدمات مرجعی که دریافت کرده، شادی می‌شکفد (Ranganathan,1961, pp.54).

رانگاناتان از میان خصایل ضروری کتابدار، و به‌ویژه کتابدار مرجع، به فراست اهمیت بسیاری می‌دهد. «فراست» کتابدار صفت و خصلتی متفاوت از مهارت‌های فکری و هوشمندانه‌ای است که خدمتی «مفصل»، «مستوفا»، و «سریع» می‌طلبد. وی معتقد است کتابدار مرجع نمی‌تواند تنها به مدد کاورزی هوشمندانه نهایت تلاش خود را به عمل آورد. بی‌تردید برای آغاز کار، هوشمندی لازم و ضروری است، اما کافی نیست. در نهایت آنچه ضروری است فراست است. فراست چیست؟ راه‌حلی نیمه هشیارانه که برای برآمدن از پس دشواری‌ها رخ می‌نماید. فراست خصلتی فردی و شخصی است. باید که درون فرد بروید و ببالد. ممکن است برخی به‌صورت ذاتی دارای آن باشند. فراست فراتر از تحلیل فکر است، فراتر از کارکردن با ابزارهای مکانیکی است، حتی از تفکر معیارین نیز والاتر است. کمک شخصی کتابدار مرجع صاحب فراست، اغلب برای رسیدن کتابخانه به اهداف پیچیده اجتماعی و فردی آن ضروری است(دیانی، ۱۳۸۲، ص ۱۰).

مدرک[1] از دیدگاه رانگاناتان

از دیدگاه رانگاناتان، مدرک به همه منابع قابل حمل دانش و یا منابع قابل حمل اطلاعاتی گفته

1. Document

می‌شود. کتاب‌های مرسوم با اندازه‌های محسوس «مدرک‌های ماکرو»[1]نامیده می‌شوند. به تمام کتاب‌های دیگر که اندازه‌ای کوچک دارند و همه انواع دیگر منابع «مدرک‌های میکرو»[2] گفته می‌شوند. به‌طبع، محتوای مدرک ماکرو، حوزه محسوسی از دانش را پوشش می‌دهد. به همین دلیل به‌صورت معمول این کتاب‌ها به خاطر در برداشتن این محتوا، «اندیشه ماکرو»[3] نامیده می‌شود و همچنین اندیشه‌ای که به‌صورت بخش کوچکی از کتابی، جزوه‌ای، مقاله‌ای در یک ادواری، تصویری، طراحی، دیاگرامی، صفحه گرامافونی یا هر منبع مشابهی بیاید، «اندیشه میکرو»[4] نامیده می‌شود (Ranganathan,1961, pp.55).

قوانین پنج‌گانه رانگاناتان و خدمات مرجع

رانگاناتان پنج قانون علم کتابداری را اول بار در سال ۱۹۲۸ در کنفرانس معلمان که در دانشکده میناکشی برگزار شد، مطرح کرد. سپس این قوانین در سال ۱۹۳۱ به‌صورت کتاب ارائه شد. رانگاناتان در کتاب خود با نام *پنج قانون علم کتابداری* معتقد است چون علم کتابداری از مقوله علوم اجتماعی است، قوانین آن تابع «قوانین طبیعی» نیست، بلکه «دستوری و تجویزی» است و در همه امور فنی و اقدامات سازمانی باید به‌کار گرفته شود. مدیریت کتابخانه، فهرست‌نویسی، رده‌بندی، انتخاب کتاب و خدمات به مراجعان (مثل امانت، مرجع – شامل خدمات مربوط به محققان و متخصصان که رانگاناتان بعدها آن را «خدمات مرجع طیف گسترده»[5] نامید) به نحوی از انحاء با کاربرد منطقی پنج اصل اداره می‌شوند... در سال ۱۹۵۷ ویرایش دوم پنج اصل با یک فصل جدید (فصل هشتم) درباره «کاربرد روش‌های علمی در علم کتابداری» منتشر شد. این فصل شامل کلیه تغییراتی بود که از زمان ویرایش اول به‌وجود آمده بود. در سال ۱۹۶۹ رانگاناتان خلاصه بسیار زیبایی از پنج اصل خود را طی سخنرانی‌اش در مدرس، در اولین کنفرانس کتابداران تامیل نادو تحت عنوان «علم کتابداری بر پایه خدمات کتابداری» ارائه داد. او در آخرین سال زندگی‌اش دوباره «اصل‌ها»ی خود را در علوم اجتماعی، در جالب‌ترین مقاله‌اش تحت عنوان »علوم اجتماعی: ظهور و حدود« به تفصیل مطرح کرد (گرولیر، ۱۳۷۱).

ذکر این نکته شایان توجه است که سه اصل از پنج اصل رانگاناتان (اول، دوم و پنجم) به‌صورت مستقیم به نیازهای مراجعه‌کنندگان و شیوه‌هایی که اعمال بهترین خدمات به هر یک از انواع بی‌شمار خوانندگان را طلب می‌کند مربوط می‌شود (گرولیر، ۱۳۷۱). رانگاناتان را می‌توان یکی از اولین افرادی

1. Macro Documents
2. Micro Documents
3. Macro Thought
5.Micro Thought
5. Long-Range

دانست که به بررسی عادت‌های خوانندگان می‌پردازد و از اینجا می‌توان به فلسفه انسانگرایانه خاص رانگاناتان پی برد (همان، ص۲۸۵-۶).

قانون اول رانگاناتان و خدمات مرجع

اولین قانون علم کتابداری عبارت است از: «کتاب‌ها برای استفاده هستند». استفاده از کتاب که در قانون اول آمده است به معنای استفاده از محتوای فکری و اندیشه‌های بیان شده در آن کتاب است. بر طبق اولین قانون، کتابداری ارتباط دادن بین خواننده مناسب و کتاب مناسب است. این ارتباط باید با پشتکار و جسورانه، اما مطلوب و تشویق‌کننده باشد. هر کتابخانه‌ای که به‌طور کامل اصل اولیه معمول خود را بر پایه اجرای قانون اول بنا نهاده باشد، این انتظار را دارد که خدمات مرجع در آن توسط کتابداران مرجع انجام شود. قانون نخست در واقع وظیفه‌ای بزرگ و سخت است. گفتن آن مسئولیتی را به بار می‌آورد. کتابدار نمی‌تواند خوانندگان را به پذیرفتن کتاب‌هایی که او خود انتخاب کرده است، مجبور کند. از سوی دیگر، او باید به این آگاهی دست یابد که خوانندگان چه کتاب‌هایی را با میل و رغبت انتخاب و از آنها بهره می‌برند. برای دستیابی به این آگاهی، کتابدار باید با خواننده همکاری و مشارکت کند. این همکاری و مشارکت، کمک به خوانندگان در انجام برنامه‌های مربوطه و خواسته‌هایشان است و کمک کردن به آنان در اینکه چگونه به خودشان کمک کنند. این در واقع نوعی خدمات شخصی است که با قانون اول از کتابداران مرجع انتظار می‌رود (Ranganathan, 1961, pp.54).

قانون دوم رانگاناتان و خدمات مرجع

قانون دوم علم کتابداری عبارت است از: «هر خواننده‌ای کتابش». این قانون اصرار بر دیدگاه خوانندگان دارد. بر طبق این قانون، کتابدار مرجع باید کتاب‌های موردنیاز هر خواننده را برای استفاده به‌صورت دقیق مشخص کند. در اینجا، «کتاب‌ها» تنها به معنای کتاب‌های مرسوم نیستند؛ بلکه شامل بخش‌هایی از کتاب‌ها و مقالات در ادواری‌ها، که به‌دقت به نیازهای خواننده پاسخ می‌دهند، نیز است. این اصطلاح همچنین، شامل منابع دیگری است که حاوی اطلاعات یا دانش است، مانند تصاویر، طراحی‌ها، نمودارها، صفحه‌های گرامافون و سایر منابع قابل انتقال (همان، ص۵-۵۴).

قانون سوم رانگاناتان و خدمات مرجع

قانون سوم علم کتابداری عبارت است از: «هر کتابی خواننده‌اش». در اینجا هم ما باید واژه «کتاب» را با واژه «مدرک» جایگزین کنیم. مدرک میکرو و مدرک ماکرو در این قانون هم کاربرد خود را دارد. این قانون به‌صورت مفصل اصرار بر قوانین علم کتابداری، از دیدگاه مدارک دارد. نیاز به قانون سوم اغلب ظرفیت کمک کتاب‌های مرجع، مانند کتابشناسی‌ها و فهرست‌ها را افزایش می‌دهد. کتاب‌ها منابعی صامت

و بی‌صدا هستند. آنها بی‌روح و بی‌جان هستند. آنها نمی‌توانند به دنیای خوانندگان سفر کنند و خوانندگان مربوطشان را بیابند. تمام این سفر را کتابدار مرجع انجام می‌دهد.در حقیقت، قانون سوم این انتظار را از کتابدار مرجع دارد که به‌عنوان نماینده جمع‌کننده آراء، برای هر کتاب و مدرک در کتابخانه عمل کند. این قانون از کتابدار مرجع می‌خواهد تا مفسر هر کتاب و مدرک برای خوانندگان بالقوه باشد. در نتیجه، او باید آنها را به خوانندگان بالفعل تبدیل کند. کتابدار مرجع باید همانند نماینده‌ای بازاریاب عمل‌کند. او باید به‌خوبی آگاه به کیفیت کتاب‌ها و مدارک باشد همان‌طور که نماینده بازاریابی باید به‌خوبی آگاه به کیفیت کالاهایش باشد. او باید در هر فرصت ممکن درصدد یافتن خواننده مناسب برای کتاب‌ها و مدارک در کتابخانه باشد (همان، ص۵۶).

قانون چهارم رانگاناتان و خدمات مرجع

قانون چهارم علم کتابداری عبارت است از: «صرفه‌جویی وقت خواننده». این قانون چیزی بیش از سه قانون اول از کتابدار مرجع انتظار دارد. قانون چهارم، عامل جدید «زمان» را در خدمات مرجع مطرح می‌کند. این قانون نسبت به سه قانون اول انتظارات از کتابدار مرجع را بیشتر می‌کند. برای برآورده شدن قانون چهارم، کتابدار مرجع باید به‌طور کلی آشنایی زیادی با دنیای کتاب‌ها و مدارک داشته باشد.

کتابدار مرجع همچنین باید به‌صورت کامل با تمام کتاب‌های مرجع و کتابشناسی‌های موجود هسته که شامل فهرست کتابخانه خودش نیز می‌شود، آشنا باشد. او باید در استفاده از آنها سرعت پیدا کند.کتابدار مرجع باید در استفاده از رده‌بندی کتابخانه ماهر باشد. او باید توانایی تحلیل چهریزه‌ای براساس پنج طبقه اساسی زمان، فضا، انرژی، موضوع و شخصیت داشته باشد. کتابدار مرجع باید توانایی گسترش پرسش خواننده به تحلیل چهریزه‌ای داشته باشد. سپس او باید بتواند آنچه را که با تحلیل چهریزه‌ای به‌دست آمده است در دنیای مدارک و فهرست‌ها و کتابشناسی‌ها، بررسی و مدارک صحیح را بدون هیچ‌گونه اتلاف وقت انتخاب کند (همان، ص۵۷).

قانون پنجم رانگاناتان و خدمات مرجع

قانون پنجم علم کتابداری عبارت است از: «کتابخانه ارگانیسمی در حال رشد است». مدارک در کتابخانه به‌طور مداوم از نظر کمیت و تنوع رشد می‌کنند. سالانه چندین میلیون مدرک میکرو تولید می‌شوند. بدون هشدار قانون پنجم، در میان انبوه مدارک خواهید مرد. عنصری ضروری در برخورد با این وضعیت، فراهم آوردن خدمات مرجع در کتابخانه‌ها است.

کتابداران مرجع باید به‌سرعت خود را از نظر کتاب‌هایی که به بازار می‌آیند و مدرک‌های میکرو که در هر زمینه‌ای از دانش پیش‌رونده، منتشر می‌شوند و مدارکی که مرتبط با مراجعانشان است، مطلع نگه

دارند. آنان همچنین باید میان ورودی‌های جدید با مدارک قدیمی روی قفسه‌ها و برگه‌دان ارتباط برقرار کنند (همان، ص۵۸).

ویژگی‌ها و مؤلفه‌های قوانین پنج‌گانه رانگاناتان

ویژگی‌ها و مؤلفه‌های قانون اول

اولین قانون علم کتابداری، مانند قانون اول علوم دیگر حقیقتی اساسی را مطرح می‌کند. این قانون به‌قدری بدیهی است که ممکن است پیش پا افتاده به نظر برسد. اما این ویژگی ثابتی در تمام قوانین اول علوم است. برای مثال قانون اول حرکت در فیزیک. قانون اول علم کتابداری عبارت است از: کتاب‌ها برای استفاده هستند. هیچ‌کس راجع به‌درستی و صحت این قانون تردید نمی‌کند. اما در عمل، داستان فرق می‌کند. این قانون به‌ندرت در اندیشه مسئولان کتابخانه‌ها متولد می‌شد. شواهد کافی در خصوص غفلت از این قانون در طول تاریخ وجود دارد. در قرن‌های پانزدهم و شانزدهم، زنجیرکردن کتاب‌ها به قفسه‌ها معمول بود. کتاب‌ها در قاب‌ها و حلقه‌های فلزی گذاشته و با زنجیرهای آهنی بسته می‌شدند و از یک سر محکم به قفسه‌ها وصل می‌شدند (Ranganathan,1931, pp.1). کتاب‌های زنجیر شده را نمی‌شد از قفسه‌ها دورتر از طول زنجیرها برد. با اطمینان، چنین زنجیرهایی بیشتر برای نگهداری از کتاب‌ها بود تا استفاده از آنها. در حقیقت در آن زمان کتابخانه‌ها برای استفاده بیشتر از کتاب‌ها نبودند؛ بلکه مؤسساتی برای نگهداری از کتاب‌ها بودند (Ranganathan,1931,pp.2). زمان مدیدی این اصل حاکم بوده است که «کتاب‌ها برای نگهداری هستند» تا اینکه «کتاب‌ها برای استفاده هستند». مراحل مختلف الزام قانون «کتاب‌ها برای استفاده هستند» به‌طور تدریجی محدودیت‌ها را تغییر داد.

این مراحل به‌طور خلاصه عبارت‌اند از: اول زنجیرها برداشته شد، اما دسترسی، محدود به تعداد کمی از منابع بود. سپس اجازه داده شد که از کتاب‌ها استفاده شود. مرحله بعد، دسترسی به آنها را برای همه آزاد ساخت؛ اما تنها اجازه برای استفاده در کتابخانه بود.

سپس توجه کمی به امانت دادن کتاب‌ها صورت گرفت. ابتدا به کسانی که پول می‌دادند کتاب امانت داده می‌شد و بعد امانت دادن به همه رایگان شد. سپس کتابخانه‌های شعبه‌ای در شهرهای بزرگ‌تر باز شد که مجموعه مناسبی از کتاب‌ها و اتاق برای مطالعه فراهم می‌آورد که به مدت چند دقیقه پیاده‌روی از خانه می‌شد به آن رسید. سپس کتاب‌ها با مبلغ کمی پول برای کسانی که نمی‌توانستند به‌راحتی به کتابخانه بیایند فرستاده می‌شد. در آخر بسته‌های کتاب، به‌طور رایگان به خانه کسانی که در همسایگی آنها بودند، فرستاده می‌شد (همان، ص۷).

رانگاناتان در توضیح قانون اول این موارد و مؤلفه‌ها را مؤثر و مهم می‌داند: محل کتابخانه، ساعات کاری کتابخانه، تجهیزات و کارکنان کتابخانه (پژوهش،آموزش حرفه‌ای، جایگاه، مسئولیت، روانشناسی، خدمات شخصی، خدمت اجتماعی) (همان، ص۸-۷۱).

ویژگی‌ها و مؤلفه‌های قانون دوم

اگر قرار باشد که تأثیر نهایی قانون اول در یک کلمه توصیف شود، آن کلمه *انقلاب* است. قانون دوم علم کتابداری بر پایه‌های قانون نخست است و این انقلاب را گامی جلوتر می‌برد. اگر قانون نخست با مفهوم «کتاب‌ها برای نگهداری هستند» جایگزین می‌شد، قانون دوم مفهوم «کتاب‌ها برای انتخاب کم هستند»[1] را گسترش می‌داد. اگر فریاد انقلابی قانون اول، «کتاب‌ها برای استفاده هستند» بود، فریاد انقلابی قانون دوم «کتاب‌ها برای همه است»[2] است. اگر رویکرد قانون اول به کتاب‌هاست، رویکرد قانون دوم به کاربران کتاب‌هاست. اگر قانون نخست به کتابخانه حیات بخشیده، قانون دوم کتابخانه را تا حد مسأله وسیع ملی برجسته کرده است. اگر قانون اول کتابخانه‌های موجود را باز کرد، قانون دوم بذر کتابخانه‌های جدید را کاشت (همان، ص۷۴) و موجب پرورش انواع جدیدی از کتابخانه‌ها شد. اگر در عمل مخالفت با قانون نخست می‌شد، در مراحل ابتدایی با قانون دوم مخالفت قطعی می‌شد. بنابراین انقلابی که با قانون دوم ایجاد شد ماهیت پیشرفته‌تری دارد و به اهداف انسانی نزدیک‌تر است.

رانگاناتان در پاسخ به این سؤال که کتابخانه‌ها چیست؟ معتقد است: کتابخانه‌ها از مجموعه‌هایی از کتاب‌ها برای یک هدف خاص ساخته شده‌اند. آن هدف چیست؟ «استفاده» جوابی است که با قانون اول داده می‌شود. استفاده از کتاب‌ها چیست؟ کتاب‌ها اطلاعات می‌دهند؛ آنها آموزش می‌دهند. آنها همچنین موجب آرامش می‌شوند و سرگرمی و تفریح بی‌ضرر را فراهم می‌آورند. اگر کتاب‌ها برای آموزش هستند، قانون «هر کس کتابش»، مفهوم «آموزش برای هر کس»[3] را به‌طور پیش‌فرض در بردارد (همان، ص۵-۷۴). مطالعه روی مفاهیم قانون دوم راحت‌تر خواهد بود اگر ما آن را در شکل«هر کس کتاب او»[4] در نظر بگیریم. از چهار کلمه، کلمات «هر» و «او» هستند که راز این مفاهیم را در خود نگه داشته‌اند. علت تأکید روی «هر» می‌تواند اشاره به این مطلب کند که به‌طور معمول گفته می‌شود «سلیقه‌ها در دنیا متنوع هستند» که ما به آن می‌افزاییم و می‌گوییم «درخواست‌های خوانندگان متنوع هستند». سؤالی که مطرح می‌شود این است که: انجام قانون *هر کس کتابش* تعهد به چه وظایفی را مطرح می‌کند؟ رانگاناتان آنها را در چهار دسته بررسی

1. Books for the Chosen Few
2. Books are for All
3. Educaton for Every Person
4. Everey Person His Books

می‌کند: آ) وظایف و تعهدهای کشوری: تعهدهای کشوری حول تعهدهای الف) مالی، ب) قانونی و ج) هماهنگی متمرکز است. از میان این‌ها، تعهد به هماهنگی در کاهش تعهد مالی کمک خواهد کرد و تعهد قانونی به‌صورت معمول به معنای تعریف و تعیین روش انجام دو وظیفه دیگر است (همان، ص۲۲۹). ۲) وظایف و تعهدهای مسئولین کتابخانه: این وظایف حول دو مورد متمرکز است: الف) انتخاب کتاب‌ها، و ب) انتخاب کارکنان (همان، ص۲۷۸)؛ ج) وظایف و تعهدهای کارکنان کتابخانه؛ و د) وظایف و تعهدهای خود خوانندگان (همان، ص۲۲۸). رانگاناتان در توضیح قانون دوم این موارد و مؤلفه‌ها را مؤثر می‌داند: طبقات و توده‌ها، مردان و زنان، مردم شهری و دهاتی، افراد عادی و غیرعادی، افراد شاغل روی خشکی و دریا، بزرگسالان و کودکان (همان، ص۱۴۷-۷۶).

ویژگی‌ها و مؤلفه‌های قانون سوم

قانون سوم عبارت است از: «هر کتابی خواننده‌اش». هنگامی‌که قانون اول در چشم‌انداز کتابخانه تغییر اساسی ایجاد کرد و انقلابی پدید آورد، قانون سوم این انقلاب را سرتاسری می‌ساخت. به‌نظر می‌رسد مفاهیم قانون سوم از جهت سختگیری کمتر از مفاهیم قانون دوم نیستند. از مهم‌ترین ابزاری که کتابخانه‌ها در جهت ایفای قانون سوم به‌کار می‌گیرند، «نظام دسترسی باز»[1] است (همان، ص۲۲۹). دیگر ابزار مربوط به نظم قفسه‌ای[2]، شناسه‌های فهرست[3]، کار مرجع، گشودن بخش‌های عمومی مشخص، روش‌های تبلیغاتی[4] و فعالیت جانبی[5] هستند (همان، ص۲۹۹-۳۲۷).

ویژگی‌ها و مؤلفه‌های قانون چهارم

قانون چهارم علم کتابداری عبارت است از: در زمان خواننده صرفه‌جویی کنید. این قانون مسئول بسیاری از اصلاحات در مدیریت کتابخانه است (همان، ص۳۳۷). رانگاناتان برای قانون چهارم این مؤلفه‌ها را مؤثر می‌داند: دسترسی باز به‌جای نظام بسته[6]، نظم قفسه‌بندی، راهنماهای اتاق مخزن[7]، فهرست، کتابشناسی، کار مرجع، روش‌های امانت و تحویل، وقت کارکنان، فهرست‌نویسی متمرکز[8]، و مکان کتابخانه (همان، ص۳۳۷-۳۷۸).

ویژگی‌ها و مؤلفه‌های قانون پنجم

قانون پنجم عبارت است از: کتابخانه ارگانیسمی در حال رشد است. این حقیقت بیولوژیکی پذیرفته

---

1. Open Access System
2. Shelf-Arrangement
3. Catalogue Entries
4. Publicity Methods
5. Extension Work
6. Open Access, vs. Closed System
7. Stack-Room Guides
8. Central Cataloguing

شده است که فقط ارگانیسم در حال رشد، زنده می‌ماند. ارگانیسمی که از رشد دست بکشد، از کار افتاده و نابود خواهد شد. قانون پنجم، توجهمان را به این حقیقت جلب می‌کند که کتابخانه، به‌عنوان موسسه، همه ویژگی‌های ارگانیسم در حال رشد را دارد. ارگانیسم در حال رشد جسم جدید می‌پذیرد و جسم قدیمی را دور می‌اندازد، از جهت اندازه تغییر می‌کند و شکل و فرم جدید به خود می‌گیرد (همان، ص۳۸۲). رانگاناتان رشد کتابخانه‌ها را در مقوله‌های زیر می‌داند: رشد در اندازه کتابخانه، کتاب‌ها، مخزن و لوازم، سالن نشریات ادواری، اتاق فهرست‌نویسی، فهرست، قفسه ثبت‌نام، خوانندگان و انتشار کتاب‌ها، طرح‌های رده‌بندی، سالن مطالعه، روش‌های انتشار، طبقات کتابخانه، حفاظت، کارکنان، شورای کارکنان، روحیه جمعی، تحول و تکامل، انواع مختلف کتابخانه‌ها (کتابخانه‌های دانشگاهی، کودکان، تجارت، روستایی و ...) (همان، ص۳۸۳-۴۱۴).

پنج قانون رانگاناتان و شکل‌های تعمیم‌یافته آنها توسط محققان

همان‌طور که پیش‌تر گفتیم، رانگاناتان پنج قانون علم کتابداری را اول بار در سال ۱۹۲۸ در کنفرانس معلمان که در دانشکده میناکشی برگزار شد، مطرح کرد. سپس این قوانین در سال ۱۹۳۱ به‌صورت کتاب عرضه شد. بعدها خود رانگاناتان این قوانین را مورد بازنگری قرار داد.

این قوانین بعد از بازنگری وی، عبارت‌اند از : مدارک برای استفاده هستند[۱]، هر خواننده‌ای مدرکش[۲]، هر مدرکی خواننده‌اش[۳]، در وقت خواننده صرفه‌جویی کنید، کتابخانه ارگانیسمی در حال رشد است. شکل سوم توسط لنارت بجورنبرن[۴] ارائه شد. این پنج قانون عبارتند از:

۱) پیوندها برای استفاده است.[۵]
۲) هر وبگردی، لینک و پیوندش.[۶]
۳) هر پیوندی وبگردش.[۷]
۴) در زمان وبگرد صرفه‌جویی کنید.[۸]
۵) وب ارگانیسمی در حال رشد است.[۹] (Sen, 2008)

1. Documents Are for Use
2. Every Reader his/her Document
3. Every Document its Reader
4. Lenart Bjorneborn
5. Links Are for Use
6. Every Surfer his or her link
7. Every link its Surfer
8. Save Time of the Surfer
9. The Web is a Growing Organism

شکل چهارم قوانین رانگاناتان [۱] که توسط کانا (۲۰۰۳) ارائه گردیده، بدین صورت است:

۱) نرم‌افزار برای استفاده است.۲

۲) هر کاربری نرم‌افزارش (نرم‌افزار برای همه است).۳

۳) هر نرم‌افزاری کاربرش.۴

۴) در وقت کاربر صرفه‌جویی کنید.۵

۵) کتابخانه نرم‌افزاری ارگانیسمی در حال رشد است.۶(همان)

شکل پنجم که شکل روزآمد شده پنج قانون بوده و توسط والت کراوفورد [۷] و میشل گورمن [۸] ارائه شده است، عبارت است از:

۱) کتابخانه‌ها به بشریت خدمت می‌کنند.۹

۲) همه شکل‌هایی را که توسط آنها دانش مبادله می‌شود مهم بشمارید.۱۰

۳) برای گسترش خدمات، هوشیارانه از فناوری استفاده کنید.۱۱

۴) از دسترسی آزادانه به دانش حمایت کنید.۱۲

۵) به گذشته افتخار کنید و آینده را بیافرینید.[۱۳](همان)

شکل ششم عبارت است از:

۱) اطلاعات برای استفاده است.[۱۴]

۲) هر استفاده‌کننده، اطلاعاتش.[۱۵]

۳) هر بایت از اطلاعات، استفاده‌کننده‌اش.[۱۶]

---

۱. سن (۲۰۰۸) می‌نویسد که ارائه‌دهنده شکل ششم مشخص نیست، در حالی که با مطالعه متون متوجه می‌شویم که کانا (۲۰۰۳) آن را مطرح کرده است.

2. Software is for Use
3. Every User his or her Software (or Software is for All)
4. Every Software its User
5 .Save the time of the user
6. A software library is a Growing Organism
7. Walt Crawford
8. MiChael Gorman
9. Libraries Serve Humanity
10. Respect all Forms by which Knowledge is Communicated
11. Use Technology Intelligently to Enhance Service
12. Protect Free Access to Knowledge
13. Honor the Past and Create the Future
14. Informatin is for Use
15. Every User his or her Information
16. Every Byte of Information its User

۴) در زمان استفاده‌کننده و کارکنان صرفه‌جویی کنید.[1]

۵) دنیای اطلاعات ارگانیسم در حال رشد است.[2] (همان)

این شکل ششم به این صورت هم ارائه شده است:

۱) اطلاعات برای استفاده است.

۲) هر استفاده‌کننده، اطلاعاتش.

۳) هر فقره از اطلاعات، استفاده‌کننده‌اش.[3]

۴) در زمان استفاده‌کننده اطلاعات صرفه‌جویی کنید.[4]

۵) دنیای اطلاعات، همواره در حال رشد است.[5]

در این قانون پنجم واژه ارگانیسم حذف شده است (همان). شکل هفتم پنج قانون عبارت است از:

۱) کتاب‌ها/ مدارک/ اطلاعات/ دانش برای استفاده هستند.[6]

۲) هر خواننده‌ای کتابش/مدرکش/ اطلاعاتش/ دانش وی.[7]

۳) هر کتاب/ مدرک/ اطلاعات/ دانش، خواننده‌اش.[8]

۴) در زمان خواننده/ استفاده‌کننده صرفه‌جویی کنید.[9]

۵) کتابخانه / مرکز اطلاعاتی/ مرکز دانش ارگانیسمی در حال رشد است.[10] (همان)

شکل هشتم، عبارت است از:

۱) نوارها/ فایل‌ها/ رکوردها/ اشیا عتیقه و کتاب‌ها در سامانه ارائه اطلاعات برای استفاده هستند.[11]

۲) برای هر کسی رسانه/ رسانه‌هایش.[12]

۳) با هر نوار، رکورد و ... استفاده‌کننده‌اش.[13]

۴) مرکزیت مشتری را حفظ کنید.[14]

---

1. Save the Time of the Information Users and Staff
2. Universe of Information is gGrowing Organism
3. Every Piece of Information its User
4. Save the Time of the Information User
5. The Universe of Information is Ever Growing
6. Books/Documents/Information/Knowledge are for Use
7. Every Reader his Book/ Document/Information/Knowledge
8. Every Book/Document/Information/Knowledge its reader/user
9. Save the Time of Reader/User
10. Library/Information/Knowledge Center is a Growing Organism
11 . Tape, Files, Records, Relics and Books are for Use in the Information Delivery System
12. To Every Media – ite, his/her Medium
13. To Every Tape, Record, Etc its Utiliser
14. Save the Downtown to the Patron

۵) مرکز منابع یادگیری، ارگانیسمی در حال رشد است.[1] (همان)

همان‌طور که گفته شد، در ایران، نوروزی (۲۰۰۴)، شکل جدیدی از پنج قانون را به شرح زیر ارائه نموده است:

۱) منابع وب برای استفاده هستند.

۲) هر کاربری منبع وب خودش هر منبع وبی کاربر خودش.

۳) در وقت کاربران صرفه‌جویی کنید.

۴) وب ارگانیسمی زنده و پویا است.

در مجموع، شکل کلی که از پنج قانون می‌توان ارائه داد. عبارت است از:

۱) چیزها برای فعالیت‌ها و کنش‌ها هستند.[2]

۲) هر مصرف‌کننده چیز مخصوص به خودش[3](شکل جمله‌ای آن بدین صورت است: هر مصرف‌کننده‌ای باید آن چیز مخصوص خود را به‌دست آورد).

۳) هر چیز مصرف‌کننده‌اش[4] (شکل جمله‌ای آن بدین صورت است: هر چیز باید مصرف‌کننده‌اش را دارا باشد).

۴) در وقت افراد مربوط صرفه‌جویی کنید.[5]

۵) هر سازمانی یک ارگانیسم در حال رشد است.[6]

بر این اساس می‌توان این پنج قانون را در حوزه‌های دیگر نیز به‌کار گرفت. برای مثال، در موزه‌ها، مؤسسات آموزشی، بیمارستان‌ها، سازمان‌های مذهبی و... (Sen, 2008).

نتیجه

رانگاناتان در اغلب زمینه‌های علم کتابداری مطالعه کرده و نظریه‌هایی را منتشر کرده است. اما خدمات مرجع بیش از سایر مباحث مورد علاقه و مطالعه رانگاناتان بود. از دیدگاه وی خدمات مرجع انگیزه عمده کتابداری است. این خدمات در حقیقت در فرایند ایجاد ارتباط بین خواننده و مدارک موردنیاز او به شیوه‌ای شخصی تحقق می‌یابد. در این میان کتابدار، به‌ویژه کتابدار مرجع، به‌عنوان واسطه عمل می‌کند که

1. A learning Resource Centre is a Growing Organism
2. Objects are Amenable for Some Action
3. Every Consumer his or her Object
4. Every Object its Consumer
5. Save the Time of the Concerned Persons
6. An Organization is a Growing Organism

در میان خصوصیات مختلفی که باید داشته باشد تأکید رانگاناتان روی خصلت فراست کتابدار مرجع است. مطالعه تحلیلی رانگاناتان درباره هدف کتابخانه‌ها، در پنج اصل کتابداری تجلی یافت. پنج قانون کتابداری رانگاناتان یکی از آثار ماندگار در ادبیات علم کتابداری و اطلاع‌رسانی است. این قوانین به‌طور مختصر هدف خدمات آرمانی و فلسفه سازماندهی اغلب کتابخانه‌ها را نشان می‌دهد. رانگاناتان معتقد است چون علم کتابداری از مقوله علوم اجتماعی است، قوانین آن تابع « قوانین طبیعی» نیست، بلکه «دستوری و تجویزی» است و در همه امور فنی و اقدامات سازمانی باید به‌کار گرفته شود.

مروری بر پژوهش‌های انجام شده، نشان می‌دهد، رانگاناتان علاوه بر محققان هندی، مورد توجه و اقبال پژوهشگران غرب نیز قرار گرفته است، تا جایی که از او چهره‌ای جهانی در دنیای کتابداری ساخته است. شکل‌های تعمیم یافته قوانین پنج‌گانه رانگاناتان نه‌تنها از اهمیت این قوانین نکاسته است؛ بلکه بر اهمیت آن افزوده است. مرور پژوهش‌ها نشان می‌دهد که قوانین پنج‌گانه رانگاناتان در عصر حاضر نیز کاربرد دارد و به همین جهت، محققان با توجه به نیازهای روز از آن بهره برده‌اند و در همین راستا تحقیقات فقط منحصر به‌کاربرد این قوانین در کتابخانه‌ها و خدمات مرجع آنها نشده و به دنیای وب، فناوری اطلاعات و ارتباطات، بازاریابی کتابخانه، منابع دسترسی باز نیز راه یافته است. چند قوانین رانگاناتان از کلمات ساده‌ای ساخته شده اما مفاهیم بلندی در آن‌هاست؛ به‌گونه‌ای که محققان گاهی به‌طور جداگانه هر یک از این قوانین را مورد بررسی قرار داده‌اند و آن را با مسائل جدیدی که کتابخانه‌ها با آنها مواجه‌اند، تلفیق کرده‌اند.

کتابنامه

آر. کی. بات (۱۳۹۱). ارتباط قوانین کتابداری رانگاناتان در بازاریابی کتابخانه (ترجمه زینب صفوی، خدیجه مرادی). کتاب ماه: کلیات، ۱۵(۱۱)، ۸۶-۹۱. بازیابی۴ آبان ۱۳۹۲، از http://www.ketabmah.ir/MagazinePdf/86-91-1.PDF

جعفری، مهناز (۱۳۹۰). شیالی رامام ریتا رانگاناتان: پدر علم کتابداری و اطلاع رسانی هند. دریچه، ۱(۴)، ۳.

دیانی، محمد حسین (۱۳۸۲). اصول و خدمات مرجع در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی. مشهد: انتشارات کتابخانه رایانه ای.

کورونن، تیمو، پکارنین، پایوی (۱۳۷۹). نگاهی تازه بر آثار رانگاناتان (ترجمه احمد شعبانی، عباس ابراهیمی). پیام کتابخانه، ۱۰(۲)، ۶۳-۶۷. بازیابی ۸ آبان ۱۳۹۲، از http://www.noormags.com/view/fa/articlepage/925040

گرولیر، اریک دو (۱۳۷۱). دورنمای کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی و میراث رانگاناتان (ترجمه پوری سلطانی). فصلنامه کتاب،۳ (۱-۴)، ۲۷۳-۲۹۳. بازیابی۴ آبان ۱۳۹۲، از http://www.ensani.ir/storage/Files/20120325202708-1144-60.pdf

گورمن، مایکل (۱۳۷۸). پنج قانون جدید کتابداری (ترجمه قنبر احمدی). پیام کتابخانه، ۱۳(۲،۱)، ۸۸–۹۱. بازیابی ۴ آبان ۱۳۹۲، از
http://www.ensani.ir/storage/Files/20120329123720-2150-434.pdf

مرادی، نورالله (۱۳۷۴). مرجع‌شناسی: شناخت خدمات و کتاب‌های مرجع. تهران: فرهنگ معاصر.

مک منمی، دیوید (آ۱۳۸۷). رانگاناتان در قرن بیست و یکم (ترجمه علیرضا اسفندیاری مقدم). کتاب ماه: کلیات، ۱۲۹، ۲۲–۲۷. بازیابی ۶ آبان ۱۳۹۲، از
http://www.ensani.ir/storage/Files/20120326163753-3039-150.pdf

مک منمی، دیوید (ب۱۳۸۷). جایگاه قوانین رانگاناتان در قرن ۲۱ (ترجمه فرنوش رقابی، شهرزاد شریفی). شیرازه، ۱(۶). بازیابی ۱۱ آبان ۱۳۹۲، از http://old.nlai.ir/Default.aspx?tabid=1474

نوروزی، علیرضا (۱۳۸۵). کاربرد قوانین رانگاناتان در وب (ترجمه فاطمه عمو حسینی، طاهره عظیمی‌نیا). علوم و فناوری اطلاعات، ۲۲(۲،۱)، ۱۳۱–۱۴۸. بازیابی ۲۸ مهر ۱۳۹۲، از
http://www.magiran.com/temp/mag-pdf/12222013/2105-58217448-ROH.pdf

Barner, Keren (2011). The library is a growing organism: Ranganathan's fifth law of library science and the academic library in the digital era. *Library philosophy and practice*. Retrived October 2, 2013, from http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1579&context=libphilprac

Cana, Mentor (2003). Open source and Ranganathan’s five laws of library science. Infosophy: socio-technological rendering of information. Retrived 18 November, 2013, from http://www.kmentor.com/socio-tech-info/2003/07/open-source-and-ranganathans-f.html

Chappell, Marcia H. (1976). The place of reference service in Ranganathan's theory of librarianship. *Library Quarterly*, 46(4), 378-396. Retrived 18 November, 2013, from http://www.jstor.org/discover/10.2307/4306718?uid=3738280&uid=2&uid=4&sid=21103245162703

Cloonan, Michale v., Dove, John G. (2005). Ranganathan online. *Library journal*. Retrived 18 November, 2013, from http://lj.libraryjournal.com/2005/04/ljarchives/ranganathan-online/

Croft, Janet Brennan (2001). Changing research patterns and implications for web page design: Ranganathan revisited. *College and undergraduate libraries*, 8(1), 75-84. Retrived 11 November, 2013, from http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1300/J106v08n01_06

Das, Sarama, Patra, Srijib (2008). Ranganathan’s five laws in the light of ICT. In 6th International CALIBER, , February 28-29 & March 1, (pp. 339-401). Allahabad: University of Allahabad. Retrived October 10, 2013, from http://ir.inflibnet.ac.in/bitstream/handle/1944/1290/41.pdf?sequence=1

Gopinath, M. A. (1978). Ranganathan, Shiyali Ramamrita. In Encyclopedia of library and information sience. (Vol. 25, pp. 58-86). New York: Marcel Dekker. Retrived 18

November, 2013, from http://www.isibang.ac.in/~library/portal/Pages/SRRBIO.pdf

Gopinath, M. A. (1998). the five laws of library science: Then and now. *School library journal*, 44(7), 20-23. Retrived October 7, 2013, from http://goo.gl/uGgrp5

Holt, Glen (2010). Saving Time: Ranganathan and the Librarian as Teacher. *Public Library Quarterly*, 29, 64–77. Retrived October 1, 2013, from http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01616840903563024

Holt, Glen (1999). Ranganathan revisited: a review article. *Journal of librarianship and information science*, 31(1), 45-48. Retrived October 1, 2013, from http://lis.sagepub.com/content/31/1/45.abstract

Ranganathan, S.R. (1931). The five laws of library science. Madras: The Madras Library Association.

Ranganathan, S.R. (1961). Reference service (2nd ed.). Sarada Ranganathan endowment for library science: Bangalore.

Sen, B. K. (2008). Ranganathan's five laws. *Annals of library and information studies*, 55, 87-90. Retrived October 8, 2013, from http://nopr.niscair.res.in/bitstream/123456789/1769/1/ALIS%2055(2)%2087-90.pdf